EGE BÖLGESİ'NDE NEANDERTAL İNSANIN İZLERİ

NEANDERTHAL TRACES IN AEGEAN REGION

Kadriye ÖZÇELİK
Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, kozcelik@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 11 Mayıs 2017
Kabul edildiği tarih: 20 Mayıs 2017
Yayınlanma tarihi: 21 Haziran 2017

Article Info
Date submitted: 11 May2017
Date accepted: 20 May 2017
Date published: 21 June 2017

Anahtar sözcükler
Ege Bölgesi; Orta Paleolitik; Neandertal; Kenar Kazıyıcı; Levallois Çekirdek

Keywords
Aegean Region; Middle Paleolithic; Neanderthal; Side-scraper; Levallois Core

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001525

Öz

Ege Bölgesi'nde son yıllarda yürütülen arkeolojik araştırmalar, Homo neandertallerin ürünü olan Orta Paleolitik kültür kalıntılarına ulaşılmasını sağlamıştır. Özellikle Denizli (Honaz, Aydınlar) ve Kütahya (Omartepe Sırtı ve Kureyşler Baraj Gölü Havzası), Moustérien endüstrilere ait oldukça karakteristik yontmataş endüstrilerin bulunduğu alanlardır. Denizli'de uzak kökenli ve çok kaliteli olan çakmaktaşından üretilmiş Orta Paleolitik (Moustérien) endüstri; iki yüzeyli alet, levallois ve disk biçimli çekirdekler, çeşitli alt tiplerdeki kenar kazıyıcılar, tipik bir moustérien uç, yongalar ve yongalama artıklarından oluşmaktadır. Yoğun buluntu içeren Kütahya Kureyşler Baraj Gölü çevresi Orta Paleolitik endüstri grubu içinde ise quina benzeri kazıyıcıların varlığı belirtilmiştir. Söz konusu buluntu alanlarından ele geçen yontmataş endüstriler tekno-tipolojik özellikleri bakımından Anadolu'nun diğer bölgelerinden yüzeyden ya da stratigrafik konum içinden ele geçen Orta Paleolitik endüstrilerle karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlayacak niteliktedir.

Abstract

Archaeological studies conducted recently in Aegean Region have provided to access Middle Paleolithic cultural remains produced by Homo Neanderthals. Especially Denizli (Honaz, Aydınlar) and Kütahya (Omartepe Sırtı and Kureyşler Dam Lake Basin) are the areas where the highly characteristic chipped stone industries belong to the Mousterian industry. The Middle Palaeolithic (Mousterian) industry produced of high-quality and far origin flint in Denizli includes biface, levallois and discoid cores along with side scrapers, typical mousterian point, flakes and knapping waste products. Within Kütahya Kureyşler Dam Lake Region Middle Paleolithic industry group which is dense in findings, existence of scrapers like quina has been reported. Paleolithic industry from the mentioned regions is capable of making comparisons with the Middle Paleolithic industry from the other parts of Anatolia whether they are obtained stratigraphically or from the surface in terms of their techno-typological features.

Giriş

Anadolu, kıtalararası bir köprü olma özelliğinden dolayı Paleolitik Çağ'ın en erken dönemlerinden itibaren insan aktivitelerinin yoğun olarak görüldüğü bir kara parçasıdır. Gerek Pleistosen dönemin canlıları olumsuz etkileyen iklim koşullarına doğrudan doğruya maruz kalmamış olması, gerekse faunal ve floral yapısının elverişliliği, insanın bu coğrafyada yaşamını sürdürmesini mümkün kılmıştır.

Orta Paleolitik dönem özelinde değerlendirildiğinde, Anadolu'da Moustérien kültüre ait izler hem stratigrafik konumda mağara ve açık hava yerleşimleri şeklinde hem de stratigrafik konum göstermeyen yüzey buluntuları şeklinde hiç de azımsanmayacak ölçüde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bulgular hem bölgesel hem de bölgelerarası karşılaştırmalara olanak sağlayacak karakterde ve yoğunluktadır.

Genel durumun böyle olmasına karşın, Ege Bölgesi'nde çok yakın bir geçmişe kadar *Homo neandertal*lerin oluşturduğu *Moustérien* kültüre ait izlerin varlığı bilinmemekteydi. Esasen sadece Orta Paleolitik değil, Paleolitik Çağ'ın diğer süreçleri hakkında da çok kayda değer bilgiler yoktu. Bu durum ise araştırmaların yetersizliğine ya da bölgenin jeolojik ve coğrafik özelliklerinden kaynaklı sıkıntılara bağlanmaktaydı.

Bölgenin jeolojik yapısının Prehistorik çalışmalara etkisi

Yüksek dağlar arasında kalan büyük ırmaklar ve bunların suladığı geniş ve bereketli ovalar ile kıyısındaki Ege Denizi, bölge sakinleri için insanlık tarihinin en erken aşamalarından itibaren uygun bir yaşam ortamı sağlamıştır. Ancak bölge, topografik ve jeolojik yapısından dolayı, Prehistorik arkeoloji çalışmaları açısından bazı problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan biri, Ege Denizi su seviyesinin Pleistosen dönem boyunca sürekli düşmüş veya artmış olmasıdır. Örneğin *Last Glacial Maximum* denilen ve günümüzden önce yaklaşık 21.000-17.000 yılları arasında yaşanan dünyanın geçirdiği en soğuk buzul evresinde, deniz suyu seviyelerinin 90 ile 130 metreye kadar düştüğü belirtilmektedir (Hakyemez, Göktaş ve Erkal 11; Van Andel ve Shackleton). Bu bölgede, deniz seviyelerinin düşmesine bağlı olarak çok geniş kıyısal ovaların ortaya çıkmış olması gerekir (Bailey; Van Andel). Özellikle kıyısal alanlarda gerek Pleistosen'in Paleolitik yerleşimcilerine ve gerekse sonrasında Holosen başlangıcında yaşayan insanlara ait bazı izlerin de bugün için bu denizin suları altında olduğu düşünülebilir. Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz ve Bakırçay gibi nehirlerin menderesler yaparak denize dik uzanan dağların arasındaki vadilerden aktıkları bilinir. Yoğun olarak alüvyon taşıyan bu nehirler, bir zamanlar denize kıyısı olan Efes *(Ephesos)* gibi liman kentlerini bugün denizle alakası olmayan bir konuma getirmiştir. Yaklaşık 2500 yıllık bir süreçte bu denli doğal bir tahribat göz önünde bulundurulduğunda, Pleistosen'e tarihlenen Paleolitik bulguların ve de Holosen başlangıcına tarihlenen Epi-paleolitik/Mezolitik hatta Neolitik olabilecek yerleşimlerin, şayet yüksek alanlarda değillerse tamamıyla bu nehirlerin taşıdıkları alüvyonlar altında kaldıkları varsayılabilir. Öte yandan zamanında kıyısal alanlar olarak tanımlanabilecek fakat bugün Ege Denizi'nin suları altında kalmış olan sahil şeridinde, buluntu ve buluntu alanları da olabilir. Ege Denizi boyunca kıyısal topografya tamamen karışıktır. Ege'deki dağlar kıyıya hemen hemen dik uzanır ve bu dağ sıralarının arasında da nehir vadileri yer alır. Bu vadiler, genellikle bölgedeki büyük nehirler tarafından (Gediz, Büyük ve Küçük Menderes vb.) özellikle son buzul çağı boyunca (G Ö

120.000-12.000) derinlemesine yarılmıştır. Bu derin vadiler, deniz seviyelerinin yükselmesi ile birlikte Ege Denizi'nin sularıyla dolmuş ve günümüzdeki koylar haline gelmiştir. Bazı yerlerde deniz günümüzdekine oranla 70 km içeri sokulmuştur. Özellikle kıyıya yakın ve nehir kenarlarına yakın alanlarda yer alan yerleşimlerin Holosen'den sonra dolmaya başladığı görülmektedir ve bu durum günümüzde de devam eden bir süreçtir (Özdoğan).

Diğer bir yandan, özellikle Gediz ve Menderes nehirlerinin taşıdığı alüvyonlar son zamanlarda yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi Holosen III. Evre'den itibaren çok hızlı bir şekilde bu alanları doldurmuştur. Bunun yanı sıra bugün için kara olarak bildiğimiz bazı alanların da o zaman için göl veya Ege Denizi'nin sularıyla kaplı olduğu görülmektedir (Hakyemez ve diğerleri). Bu durum özellikle Ege'nin kıyısal alanlarında yoğun tektonik hareketlerin de etkisiyle çok daha karmaşık bir hal almıştır. Neo-tektonik hareketlerin etkisi arkeolojik ve *paleo*-topografya araştırmaları açısından da çok önemli değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Çünkü kıyısal alanlar boyunca meydana gelen söz konusu aktiviteler bu bölgelerin düzensiz bir şekilde alçalmasına yol açtığı gibi, kıyısal alanlarda bulunan yerleşim yerlerinin de deniz suları altında kalmasına neden olmuştur (Özdoğan).

İç Batı Anadolu ve Ege Bölümü olarak iki bölüme ayrılan Ege Bölgesinin özellikle Ege Bölümü'nde Paleolitik Çağ'a ait buluntuların ele geçirilememesinde söz konusu olumsuz koşulların büyük bir rol oynayabileceği düşünülebilir. Ancak, önceden ele geçmiş olan birkaç tekil buluntu ve özellikle son yıllarda ulaşılan yoğun ve önemli bulgular, durum ne kadar olumsuz olursa olsun bu bölgenin de Anadolu'daki diğer birçok bölge kadar Paleolitik dönemlerde insanlara ev sahipliği yaptığını kanıtlamaktadır.

Bölgenin ilk ve en eski Paleolitik bulguları

Bölgenin ilk Paleolitik bulguları dendiğinde akla hemen İzmir'de 1963 ve 1964 yıllarında bulunmuş iki adet iki yüzeyli alet gelmektedir. Alt Paleolitik kültürlere bağlanan bu iki yüzeylilerden ilki Çarpank/Özbek Koyu'ndan (Kansu, *"Ege (İzmir) Alt..."* 485), ikincisi ise Narlıdere yakınlarından ele geçmiştir (Kansu, *"İzmir Dolaylarında Bulunan..."* 79-80). İzmir Karaburun'da çok yakın bir tarihte gerçekleştirilmiş araştırmalar sonucunda Alt Paleolitik döneme bağlanabilecek bir iki yüzeyli alet bulunmuştur (Çilingiroğlu ve diğerleri 2-3). Sistemli bir yüzey araştırması sonucu ulaşılan bu son bulgu yıllar önce tesadüfen ele geçmiş olan iki örneği de destekler niteliktedir.

Bölgenin İç Batı Anadolu kısmında yer alan Afyonkarahisar (Taşkıran ve Taşkıran 238-239) ve Kütahya (Efe 406) ile Ege kısmında yer alan Manisa (Mady ve diğerleri) ve Denizli (Özçelik, Kartal ve Fındık) illerinde de Alt Paleolitik kültürlere bağlanan yontmataş materyaller bulunmuştur. 2002 yılında Denizli'de Türkiye'nin ilk ve şimdilik kaydıyla en eski fosil insanına (*Homo erectus*) ait kafatası parçasına rastlanmış olması (Kappelman ve diğerleri) bu bölgede sistemli arkeolojik araştırmaların yapılmasını bilimsel anlamda gerekli kılmıştır. Denizli İli, Honaz ilçesi, Kocabaş mevkisinde travertenlerin kesimi sırasında tesadüfen bulunmuş olan ve son yapılan tarihlendirme çalışmaları sonucu 1.1-1.6 milyon yıl yaş aralığına yerleştirilen bu fosil kalıntı (Alçiçek; Alçiçek ve Alçiçek; Boulbes ve diğerleri; Khatib ve diğerleri; Lebatard ve diğerleri; Lebatard, Bourlès ve Alçiçek; Vialet, Guipert ve Alçiçek; Vialet ve diğerleri) hem Anadolu hem de insanlık tarihine ışık tutacak çok önemli bilimsel bulgular arasında yer almaktadır.

Kocabaş insanının bulunduğu nokta kesin olarak bilinmese de Denizli Havzası'nda en azından bir *Homo erectus* grubunun yaşadığının tartışmasız bir şekilde anlaşılması, yeni bir soruyu gündeme getirmiştir: Bu insanlar söz konusu havza içinde nerede ya da nerelerde konaklamışlardır? Bu önemli sorunun cevaplandırılması gerekliliğinden yola çıkarak 2014 yılında "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması" projesine başlanmıştır. Proje kapsamında halen devam eden araştırmalar Ege Bölgesi'nin Alt Paleolitik geçmişini olduğu kadar Orta Paleolitik geçmişini de aydınlatan karakteristik ve dönemlerini niteleyici yontmataş materyallere ulaşılmasını sağlamıştır (Özçelik, Kartal ve Fındık).

Denizli'de, Alt/Orta Paleolitik kültürlere ait materyallere özellikle konaklama yeri niteliğindeki alanlarda rastlanmış olması ise tipolojik olduğu kadar teknolojik yapının da anlaşılabilmesine olanak sağlamıştır.

Orta Paleolitik (*Moustérien*) izler

Denizli'de 2014-2016 yılları arasında 3 araştırma sezonu süresince yukarıda belirtilen proje kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar sonucu Orta Paleolitik *Moustérien* kültüre ait yontmataş materyale de rastlanmıştır. Söz konusu materyalin ele geçtiği arazi, Honaz İlçesi, Aydınlar Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır (Şekil 1). Dik ve ormanlık bir yamacın üzerinde, oldukça engebeli olan ve Su Deresi (Kahyalar) mevkisi olarak adlandırılan bu arazi, çok yoğun buluntu içerdiği için 3 araştırma sezonunda da tekrar tekrar taranmıştır. Bu mevkide ele geçen ve tekno-tipolojik görünümden önce, kullanılan hammadde cinsine bağlı radikal bir değişiklikle belirgin bir şekilde Alt Paleolitik gruptan ayırt edilen Orta

Paleolitik grup, oldukça karakteristik formlardan oluşmaktadır. Bu bölgeye tamamen yabancı oldukça kaliteli ve bal renginde bir çakmaktaşının ilk olarak göze çarptığı grupta farklı renk ve kalitede çakmaktaşları da bulunmaktadır. Bu çevrede Orta Paleolitik yontmataş endüstrilerinde bir hammadde farklılığı ve çeşitliliğini ortaya koyan bu durum, bölgeye yabancı hammaddelerin nereden ve hangi insan grupları tarafından getirilmiş olabileceği gibi soruları beraberinde getirmektedir (Özçelik, Kartal ve Fındık 382-383).

Su Deresi (Kahyalar) mevkisinde varlığı görülen ve *Moustérien* kültüre bağlanabilecek iki yüzeyli, çekirdek, yonga, alet ve yongalama artıklarından oluşan endüstri grubu toplam 32 adet yontmataş buluntudan oluşmaktadır. İki yüzeyli alet 55 mm boy ve 40 mm ene sahip oldukça ufak bir parçadır (Şekil 2). *Moustérien* gruba yerleştirilen bu alet, Denizli'de aynı araştırma kapsamında ele geçen ve Alt Paleolitik döneme bağlanan iri, kaba, asimetrik ve düzensiz profilli iki yüzeylilerden (Özçelik, Kartal ve Fındık 381-382) hammadde, boyut ve teknik olarak farklılıklar göstermektedir. Çekirdekler arasında yer alan *levallois* çekirdek oldukça karakteristik formdadır (Şekil 3). *Récurrent* bir form göstermesine karşın üzerinden alınan son yonganın negatifi çok iri ve belirgindir. Çıkan yonganın, çekirdeğin yongalama yüzeyinin büyük bir kısmını üzerinde taşıdığı, bu negatif izden anlaşılmaktadır. Çekirdek üzerinde yüzcüklü vurma düzlemi hazırlığı da çok net görülmektedir. 4 adet disk biçimli yonga çekirdeğinden 2 tanesi tükenene kadar yontulmuştur (Şekil 4). Çok kaliteli olduğu için uzak bölgelerden taşınıp getirilmiş olan bu hammaddeden olabildiğince yonga alınmaya çalışılmış olması şaşırtıcı değildir. Yine diskoidal form gösteren 2 yonga çekirdeği ise daha düzensiz bir yapıdadır. Alet grubu içinde yer alan ve iki kenarı üzerinde devamlı pulcuklu düzeltiler taşıyan *moustérien* uç hem hammadde kalitesi hem de işçiliğindeki özenle dikkat çekmektedir (Şekil 5). *Moustérien* kültürün en baskın alet gruplarından birini oluşturan kenar kazıyıcılar da değişik alt tipler şeklinde görülmektedir. 1 adet yöneşen (Şekil 6), 1 adet yatay, 2 adet tek düz ve 1 adet iki düz kenar kazıyıcı bu alt tipleri oluşturmaktadır. Tek kenar üzerindeki düzeltilerinin devamlı olmaması nedeniyle düzeltili yonga olarak değerlendirilen bir alet ve 1 adet dişlemeli de bu yelpaze içinde yer alır. Düzelti taşımayan 5 yongadan 2 tanesi oldukça tipik *levallois* form gösterir (Şekil 7). Diğerleri ise daha düzensiz bir yapı sergiler. 2 adet de yonga parçası bulunmaktadır. Endüstri grubu içindeki 3 parça döküntü, 6 parça ise yongalama artığıdır. Aletlerin ve teknolojik parçaların birlikteliği *Neandertal*

insanların bu mevkiyi çok uzun süreli olmasa bile bir konaklama ya da işlik alanı olarak kullandıklarını gösterir[1].

Denizli'nin kuzeydoğusunda yer alan Kütahya İli'nde özellikle son yıllarda yürütülen araştırmalar sonucu bu bölgenin Orta Paleolitik dönemde yoğun olarak iskan edildiği ortaya konulmuştur. 2012 yılı Aizanoi antik kentinin kazıları sırasında kent alanı içinde Çavdarhisar İlçesi'nin güneyinde bulunan Omartepe Sırtı'nda *levallois* tekniğinin de kullanılmış olduğu çok sayıda çekirdeğin, yongaların ve düzeltili yonga aletlerin görüldüğü Orta Paleolitik bir taş alet yapım yeri keşfedilmiştir (Dinçer ve diğerleri 4; Dinçer, *"The Paleolithic of..."* 39). Antik kentte 2013 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda ise toplam 24 adet Paleolitik buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu ise Orta Paleolitik'e aittir. Orta Paleolitik buluntu yerlerinde (mevcut ikincil hammaddenin niteliğiyle ilişkili şekilde) satırların da olduğu, az sayıda *levallois* çekirdekle tanımlanan buluntu topluluklarının mevcut olduğundan söz edilmiştir (Dinçer, *"Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik..."* 51).

Kütahya'da Kureyşler Baraj Gölü Havzası'nda 2014 yılında gerçekleştirilen Paleolitik araştırmalar sonucunda ise bu bölgenin Beşiktepe, Kırantarla, Kocahöyük Tepesi ve özellikle Eskiköy Tepesi olarak bilinen alanlarında çok sayıda Orta Paleolitik yontmataş parça bulunmuştur (Dinçer, *"Kureyşler Baraj Gölü..."* 191). Eskiköy Tepesi'ndeki buluntuların çokluğuna ise kaliteli hammaddenin bu alanda daha bol olmasının neden olabileceği belirtilmiştir (Dinçer, *"Kureyşler Baraj Gölü..."* 198).

Kureyşler Baraj Gölü Havzası Orta Paleolitik buluntuları içinde, düzeltili alet grubunda yer alan *quina* benzeri iri düzeltili, iri kazıyıcıların varlığından bahsedilmiştir. Alet grubunun tekno-tipolojik analizlerini gerçekleştiren Dinçer'in de vurguladığı gibi, *quina* benzeri kazıyıcılar bölge için daha önce bilinmeyen bir alet grubunu oluşturmaktadır (Dinçer, *"Kureyşler Baraj Gölü..."* 199).

Ege Bölgesi'nde Orta Paleolitik dönem kültürel yapıyı birçok açıdan aydınlatacak en yeni buluntu yeri ise Uşak İli sınırlarındadır. Banaz İlçesi, Sürmecik mevkisinde Uşak Müzesi Müdürlüğü başkanlığında 2016 yılında

[1] Bu bilgiler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve Türk Tarih Kurumu'nun maddi destekleri ile başkanlığımız altında 2014-2016 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucu büyük bir kısmını arazide incelediğimiz, daha karakteristik olanlarını envanterleyip Denizli Müzesi'ne teslim ettiğimiz yontmataş materyale ilişkindir.

gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Orta Paleolitik dönemin çeşitli kültürel süreçlerini karakterize eden çok sayıda yontmataş materyale rastlandığı belirtilmiştir[2]. Ege Bölgesi'nin ve Anadolu'nun Paleolitik kronolojisine önemli katkılar sağlayacak olan Sürmecik buluntularına ilişkin sonuçlar sabırsızlıkla beklenmektedir.

Sonuç

Ege Bölgesi'nin Paleolitik geçmişi, çok yakın bir tarihe kadar, tesadüfler sonucu ele geçmiş birkaç tekil buluntuyla temsil edilmekte ve yorumlanmaya çalışılmaktaydı. Bu bölgede her ne kadar henüz stratigrafik konumda kazısı yapılıp mutlak tarihlendirme sonuçlarına ulaşılmış bir yerleşim alanı olmasa da, son yıllardaki sistemli araştırmalarla ulaşılan karakteristik buluntu ve buluntu topluluklarının varlığı, Paleolitik yaşantıyı genel hatlarıyla aydınlatacak ve Anadolu'nun diğer bölgelerindeki Paleolitik kültürlerle karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlayacak niteliktedir. Ege Bölgesi öncelikle, Türkiye'de tek *Homo erectus* fosil insan kalıntısı veren bölge olması nedeniyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Zira ilk insanların Avrupa'ya Anadolu köprüsünü kullanarak geçtikleri varsayıldığında bu ayrıcalık daha da büyük bir önem kazanacaktır. *Homo erectus*ların yarattıkları yontmataş kültürlerin izleri de bölgenin gerek İç Batı Anadolu, gerekse Ege kısmındaki buluntu alanlarından bilinmektedir.

Orta Paleolitik ve *Neandertal* insan söz konusu olduğunda ise daha sınırlı alanlarda olmasına rağmen oldukça yoğun buluntu gruplarının varlığı görülmektedir. Denizli'de, Honaz İlçesi, Aydınlar Mahallesi sınırları içinde bölgeye yabancı çok kaliteli çakmaktaşının hammadde olarak kullanıldığı, *levallois* tekniğin görüldüğü, tipik *moustérien* uç ve çeşitli kenar kazıyıcı alt tipleriyle karakterize olan bir *moustérien* evre söz konusudur. Bu evreyi karakterize eden yontmataş endüstri, Anadolu Orta Paleolitik kronolojisinin kurulmasına olanak veren, TL ve ESR tarihlendirme yöntemleriyle elde edilen sonuçlara göre G Ö 60 bin -250 bin yılları arasında gelişen (Otte ve diğerleri 419) en uzun katlaşıma sahip olan Antalya'daki Karain Mağarası E Gözü'nden tanınmaktadır. Karain Mağarası'ndaki bu benzer endüstri, I.1 (5. arkeolojik seviyeden itibaren) jeolojik ünitesinden III.2 jeolojik ünite tabanına kadar uzanan silsiledeki "Karain Tip" olarak adlandırılan *Moustérien* seviyelerden ele geçmiştir (Yalçınkaya ve Özçelik 4). Karain Mağarası B Gözü'nde de

[2] Prof. Dr. Harun Taşkıran ile kişisel görüşme. Sürmecik buluntuları, 39. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda bilim alemine tanıtılacaktır.

"Karain Tip *Moustérien*" seviyeler stratigrafik konum içinde saptanmıştır (Yalçınkaya ve diğerleri 548; Özçelik 602; Kartal 136).

Yeni araştırmalar sonucu Karadeniz Bölgesi'nde, Sakarya İli'nde de "Karain Tip *Moustérien*" endüstri içinde yer alan yatay kenar kazıyıcıların bir benzeri bulunmuştur (Kartal, Erbil ve Karakoç 395-396). Eğer Antalya'nın kuzeybatısındaki Denizli ile kuzeyinde ve oldukça uzağında yer alan Sakarya'daki *Moustérien* buluntular "Karain Tip *Moustérien*" geleneğe ait ise bu durum *Neandertal* insanın Anadolu'daki göç yolları ile ilgili birçok soruyu gündeme getirecektir.

Kütahya'da 2 farklı bölgede yürütülen araştırmalar, yine *levallois* tekniğin az ya da çokluğuyla karakterize olan Orta Paleolitik yontmataş endüstrilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle Kureyşler Baraj Gölü çevresinde yer alan buluntu yerlerindeki *quina* benzeri kazıyıcılar, Paleolitik kronolojiye göre Denizli *Moustérien* grubundan daha eski bir kültürel süreci yansıtmaktadır. *Quina* tip kazıyıcılar Karain Mağarası (E Gözü)'nda "Karain tip Moustérien"in altında yer alan *Charentien* grup içinde varlıklarını gösterir (Yalçınkaya ve Özçelik 4).

Son araştırmalar ışığında Denizli ve Kütahya'da insanlık tarihinin uzak geçmişinin bir bölümünü oluşturan *Moustérien* kültürün 2 farklı evresi tanımlanmış, Orta Paleolitik dönemde insanların bu bölgede hareketlilik gösterdikleri anlaşılmıştır. Bu durumda artık stratigrafik konum gösteren bir yerleşimde yapılacak kazı çalışmalarının gerekliliği gündeme gelmektedir. Ege Bölgesi'nde böyle bir yerleşimde yapılacak kazı çalışmaları hem yüzeyden ele geçen ve göreli tarihlendirmeler yapılan yontmataş materyalin mutlak tarihlendirme yöntemleriyle değerlendirilmesine hem de Paleolitik yaşantıya ilişkin birçok bulguya, özellikle de, Karain Mağarası'nda olduğu gibi fosil insanlara ait fiziksel kalıntılara (Chevalier ve diğerleri) ulaşılmasına olanak sağlayacaktır. Bu sayede bölgenin Orta Paleolitik kültürleri, bu kültürlerin yapımcıları olan insanlarla bir bütün olarak değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Alçiçek, Mehmet Cihat. "Historique de la Découverte et des Recherches sur la Calotte Crânienne d'Homo Erectus Archaïque de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (History of the Discovery and Research on the Archaic Homo Erectus Skullcap from Kocabaş Denizli Basin, Anatolia, Turkey." *Anthropologie* 118. 1 (2014): 8-10.

Alçiçek, Hülya ve Mehmet Cihat Alçiçek. "Contexte Géographique et Géologique du Site de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (Geographic and Geological Context of the Kocabaş site, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)" *Anthropologie* 118. 1 (2014):11-15.

Bailey, Geoff. "The Palaeolithic of Klithi in its Wider Context." *The Annual of the British School of Athens* 87 (1992): 1–28.

Boulbes, Nicolas ve diğerleri. "Les Grands Mammifères Pléistocènes des Travertins du Bassin de Denizli, Sud-ouest de l'Anatolie, Turquie (The Large Upper Villafranchian Mammals From the Denizli Basin Travertines, Southwest Anatolia, Turkey)" *Anthropologie* 118. 1 (2014): 44-73.

Chevalier, Tony ve diğerleri. "The Endostructural Pattern of a Middle Pleistocene Human Femoral Diaphysis from the Karain E Site (Southern Anatolia, Turkey)" *American Journal of Physical Anthropology* 157. 4 (2015): 648-658.

Çilingiroğlu, Çiler ve diğerleri. "New Palaeolithic and Mesolithic Sites in the Eastern Aegean: the Karaburun Archaeological Survey Project." *Project Gallery,* Antiquity Publications, 2016. 1-6.

Dinçer, Berkay. "The Paleolithic of Karasu Basin (NW Anatolia)" *Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri/ Regional Studies in Archaeology Symposium Proceedings*. Eds. Deniz Burcu Erciyas ve Emine Sökmen, Istanbul, 2014. 23-50.

Dinçer, Berkay. "Kureyşler Baraj Gölü Havzasında 2014 Yılı Paleolitik Araştırmaları", *Kureyşler Baraj Kurtarma Kazıları 2014 (Kureyşler Dam Rescue Excavations 2014)*. Eds. Metin Türktüzün ve Serdar Ünan. 2015. 191-209.

Dinçer, Berkay, Ali Umut Türkcan ve Ferhat Erikan. "Aizanoi 2012 Yılı Paleolitik Buluntuları." *Aizanoi- I.* Ed. Elif Özer. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2014. 2-18.

Dinçer, Berkay. "Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar." *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 41 (2016): 50-54.

Efe, Turan. "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII.* (1990): 405-424.

Hakyemez, Yavuz, Fikret Göktaş ve Tevfik Erkal, "Gediz Grabeninin Kuvaterner Jeolojisi ve Evrimi." *Türkiye Jeoloji Bülteni* 56. 2 (2013):1-26.

Kansu, Şevket Aziz. "Ege (İzmir) Alt Paleolitiğine Ait İlk Not." *Belleten* 27.107 (1963): 485-490.

---. "İzmir Dolaylarında Bulunan İkinci Bir Alt Paleolitik Alete Ait Not." *Belleten* 33.129 (1969): 79-80.

Kappelman, John ve diğerleri. "First Homo Erectus from Turkey and İmplications for Migrations into Temperate Eurasia." *American Journal of Physical Anthropology* 135. 1 (2008):110-116.

Kartal, Gizem. "Karain Mağarası B Gözü Orta Paleolitik Katlaşımının Teknolojik Analizi." *Işın Yalçınkaya'ya Armağan*. Ed. Harun Taşkıran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, Beray Kösem ve Gizem Kartal. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2011. 133-152.

Kartal, Metin, Eşref Erbil ve Murat Karakoç. "Sakarya ili Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2014.", *33.Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*. (2016): 387-408,

Khatib, Samir ve diğerleri. "Etude Stratigraphique, Sédimentologique et Paléomagnétique des Travertins de Denizli (Turquie) Contenant des Restes Fossiles Quaternaires (Stratigraphic, Sedimentological and Paleomagnetic Study of the Kocabaş Travertines, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)" *Anthropologie* 118. 1 (2014): 16-33.

Lebatard, Anne Elisabeth ve diğerleri. "Dating the Homo Erectus Bearing Travertine from Kocabaş (Denizli, Turkey) at at Least 1.1 Ma." *Earth and Planetary Science Letters* 390 (2014): 8-18.

Lebatard, Anne Elisabeth, Didier Bourlès ve Mehmet Cihat Alçiçek, "Datation des Travertins de Kocabaş par la Méthode des Nucléides Cosmogéniques 26Al/10Be (Dating of the Kocabaş Travertines with the 26Al/10Be Cosmogenic Nuclide Method)" *Anthropologie* 118. 1 (2014): 34-43.

Maddy, Darrly ve diğerleri. "The Earliest Securely-Dated Hominin Artefact in Anatolia." *Quaternary Science Rewiews* 109 (2015): 68-75**.**

Otte, Marcel ve diğerleri. "Long Term Technical Evolution and Human Remains in the Anatolian Palaeolithic." *Journal Humaine Evolution* 34. 4 (1998): 413-431.

Özçelik, Kadriye. "Le Paléolithique Supérieur de la Turquie. Essai de Synthèse." *L'Anthropologie* 115. 5 (2011): 600-609.

Özçelik, Kadriye, Gizem Kartal ve Betül Fındık. "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014." *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1. (2016): 377-396.

Özdoğan, Mehmet. "Anatolia From the Last Glacial Maximum to the Holocene Climatic Optimum: Cultural Formations and the Impact of the Environmental Setting." *Paleorient* 23. 2 (1997): 25-38.

Taşkıran, Harun ve Zehra Taşkıran. "İki Yüzeyli Aletlerin Anadolu'daki Dağılımında Yeni Bir Nokta: Afyonkarahisar." *Işın Yalçınkaya'ya Armağan.* Ed. Harun Taşkıran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, Beray Kösem ve Gizem Kartal. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2011. 235-244.

Van Andel, Tjeerd H. "Late Quaternary Sea-level Changes and Archaeology." *Antiquity* 6. 3 (1989): 733-745.

Van Andel, Tjerd H. ve Judith C. Shackleton "Late Paleolithic and Mesolithic Coastlines of Greece and the Aegean." *Journal of Field Archaeology* 9. 2 (1982): 445-454

Vialet, Amélie, Gaspard Guipert ve Mehmet Cihat Alçiçek. "Homo Erectus Found Still Further West: Reconstruction of the Kocabaş Cranium (Denizli, Turkey)" *Comptes Rendus Palevol* 11 (2012):89-95.

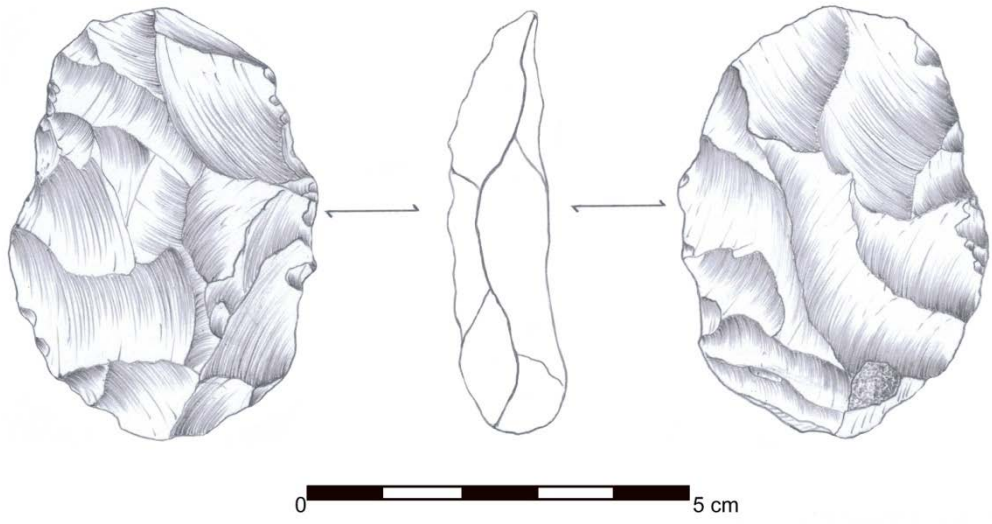
Vialet, Amélie ve diğerleri. "La Calotte Crânienne d'Homo Erectus Archaïque de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (The Archaic Homo Erectus Skullcap From Kocabaş, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)" *Anthropologie* 118.1 (2014):74-107.

Yalçınkaya, Işın ve diğerleri. "2005 Yılı Karain Mağarası Kazıları." 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. (*2007). 539-558.

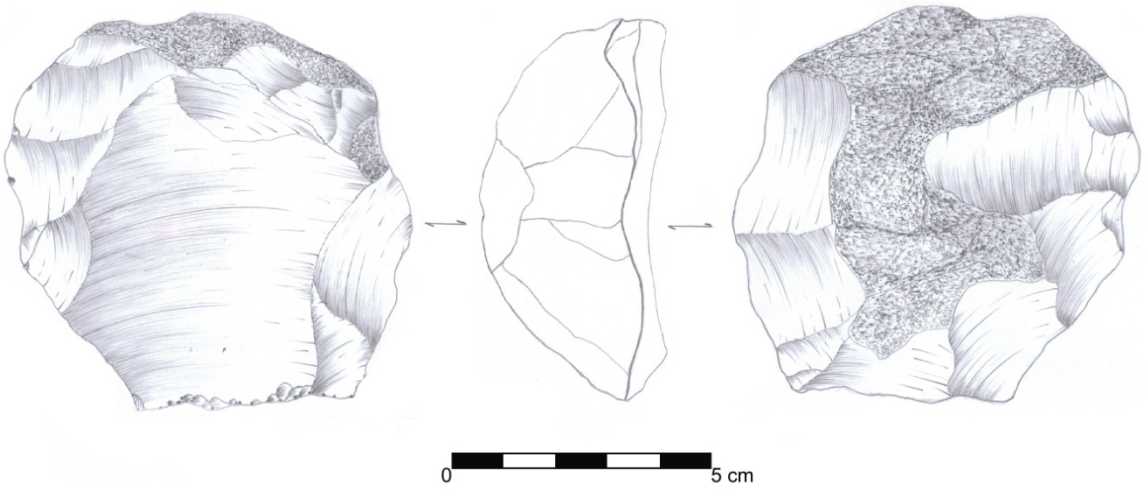
Yalçınkaya, Işın ve Kadriye Özçelik. "Karain Mağarası'nın Kültürel ve Çevresel Verileri Işığında Anadolu Orta Paleolitik'inin Değerlendirilmesi." *Adalya* XV, (2012):1-12.

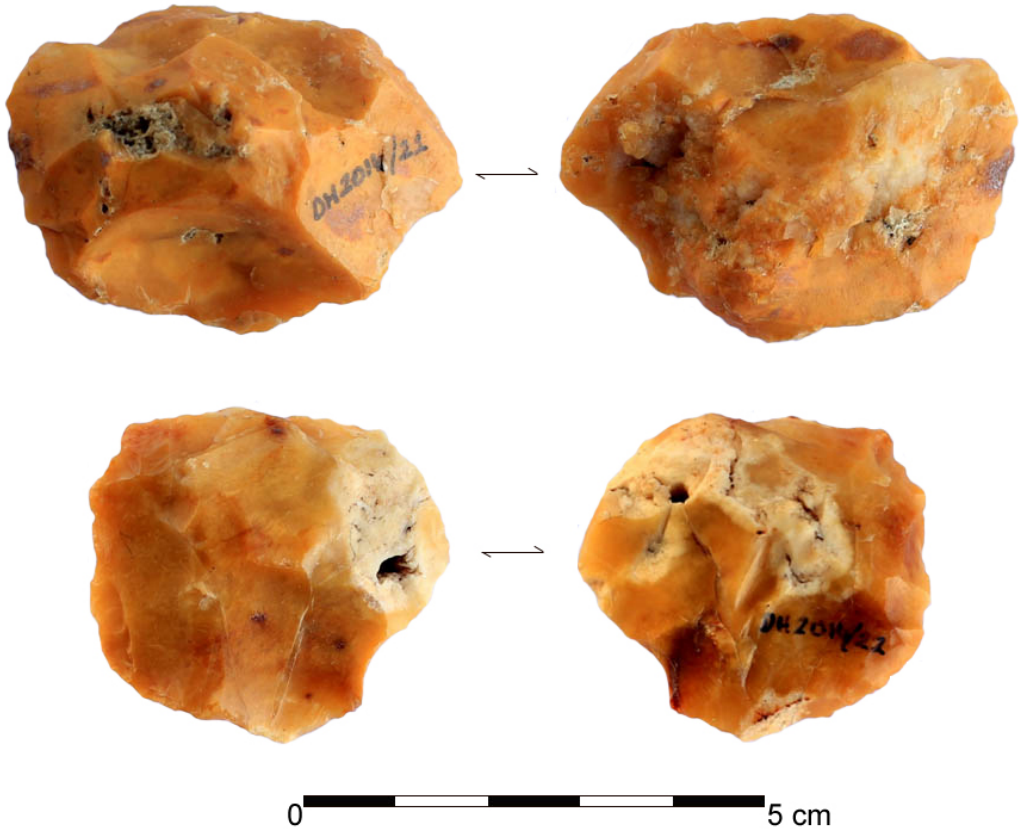
Şekil 1. Denizli İli, Honaz İlçesi, Aydınlar Mahallesi, Su deresi (Kahyalar) mevkisi buluntu alanı

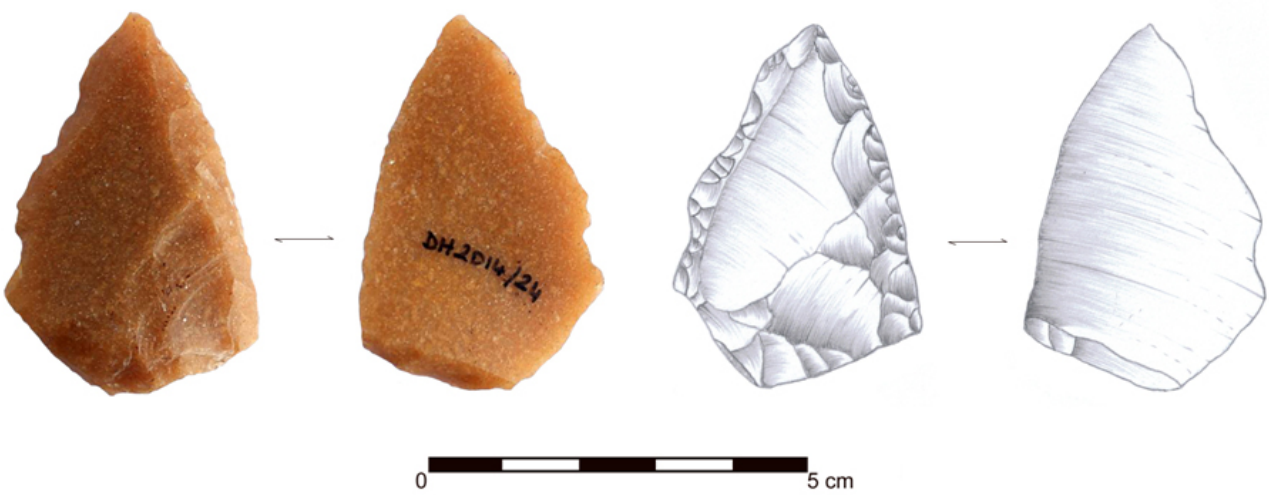
Şekil 2. ***İki yüzeyli alet***

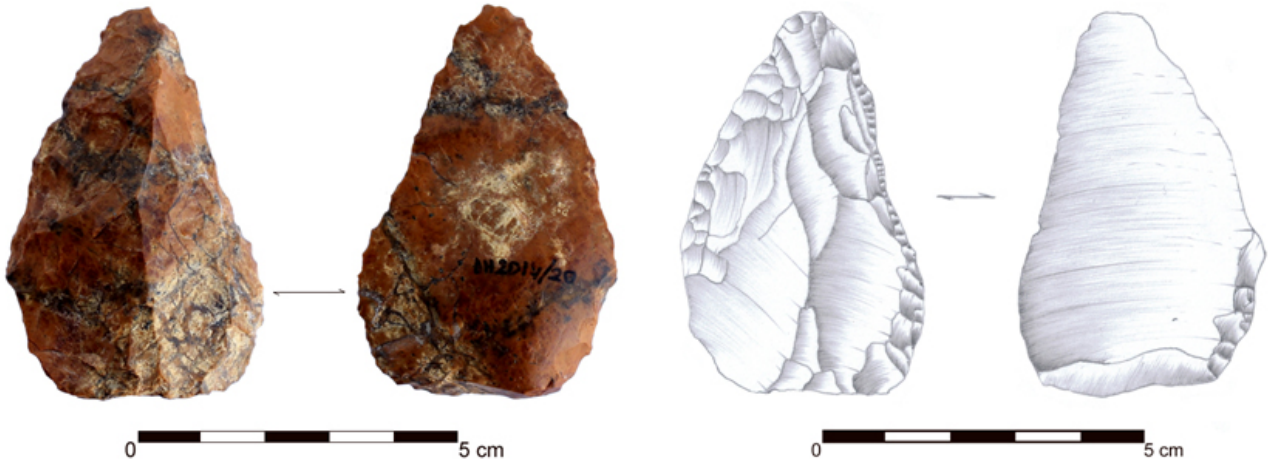
Şekil 3. Levallois çekirdek

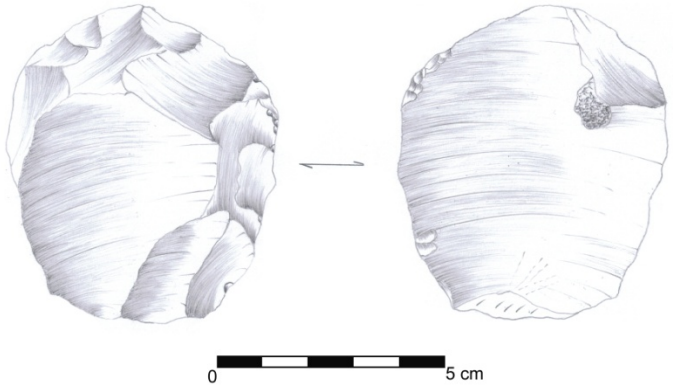
Şekil 4. Disk biçimli çekirdekler

Şekil 5. Moustérien uç

Şekil 6. Yöneşen kenar kazıyıcı

Şekil 7. Levallois yonga